

Ljudevit Anton MARAČIĆ, *Samostan i crkva sv. Frane u Cresu: Posvećeno mons. Antunu Marcellu de Petris u povodu petstote obljetnice smrti (1526. – 2026.)*, Hrvatska provincija sv. Jeronima franjevac konventualaca (Zagreb), Cres, 2025., 364 str.

Povijest i kulturna baština samostana sv. Frane u Cresu nije dosad bila predmet zaokruženog djela. Monografija Ljudevita Antona Maračića, vrsnog proučavalja povijesti reda konventualaca na hrvatskim prostorima, koja se ovdje prikazuje, u velikoj mjeri na obuhvatan način popunjava tu prazninu te donosi obilje podataka vezanih uz povijest samostana i crkve od prvih njihovih početaka do suvremenog doba. Stoga ovo djelo ima izrazitu važnost kako za povijest crkve i samostana, grada Cresa, ali i provincije u kojoj se danas samostan nalazi. Knjiga je načinjena na osnovi arhivskoga gradiva pohranjenog u samostanskom arhivu u Cresu kao i u Arhivu Hrvatske provincije sv. Jeronima franjevac konventualaca u Zagrebu. Arhivska istraživanja nadopunjena su i uvidom u brojne objavljene izvore kao i uvidom u odgovarajuću znanstvenu literaturu. Knjiga obiluje brojnim ilustracijama, što joj radi zornijeg uvida u problematiku daje dodatnu vrijednost.

Monografiju otvara “Predgovor” (5–7), koji je napisao provincijski ministar fra Miljenko Hontić, u kojem se sažeto i pregledno objašnjava povod nastanka knjige (proslave važnih franjevačkih jubileja) i ističe važnost objavljivanja za šira saznanja o povijesti toga zaslužnog reda na tlu Hrvatske. U “Uvodnom slovu” (9–12) autor knjige dodatno pojašnjava povod izlaženja ove knjige i njezinu važnost za creske franjevce, a to su petstota obljetnica smrti zaslužnika fra Antuna Marcella de Petrisa i 200-godišnji jubilej creskog fratra Frane Dobrovića, koji je obradio značajan dio povijesti rečenog samostana.

Prvi dio velike cjeline knjige naslovljen je “Ljudi i događaji” (15–199) i započinje razmatranjem osnutka i početaka creskog samostana sv. Frane (17–30). Autor argumentirano polemizira s nekim ranijim crkvenim povjesničarima (Farlati) te na osnovi arhivskih zapisa iznosi mišljenje da je samostan najvjerojatnije postojao u prvoj polovici 14. stoljeća. U povećem poglavlju (“Ponos i slava creskog samostana – PMg Antun Marcello de Petris”, 31–64) tekst se najvećim dijelom odnosi na karijeru de Petrisa (oko 1450. – 1526.), provincijskog ministra Dalmatinske provincije sv. Jeronima, provincijala susjedne Padovanske provincije sv. Antuna, generalnog ministra Reda franjevac konventualaca, naslovnog nadbiskupa Patrasa te, konačno, biskupa istarskog Novigrada. Slijedi poglavlje naslovljeno “Uzbudljivo i nemirno 16. stoljeće” (65–74), sadržajem upravljeno na djelovanje vjerojatno najpoznatijeg člana labinskog konventualskog samostana sv. Frane – Balda Lupetine, koji je prihvatio luteranska uvjerenja i bio gorljiv širitelj reformacijskih ideja. Nasilno stradao u mletačkoj laguni, fra Baldo je s vremenom stekao s jedne strane epitet “okorjelog heretika”, a s druge aureole “nepotvarenog mučenika”. U poglavlju pod naslovom “Posarićev obnovni žar” (75–96) govori se o utjecaju tridentske obnove, odnosno Tridentskog koncila na smirivanje u redovničkom životu, a posebna se pozornost pridaje creskom fratra Blažu Posariću (prva polovica 17. stoljeća), djelatnom u Splitu, Cresu i Rimu. “Vanjske opasnosti i ugroze” (87–100) poglavlje je u kojem se obrađuju vizitacije provincijskih samostana, što je bila redovita dužnost provincijskog ministra. Izvori za to istraživanje pohranjeni su u Provincijskom arhivu u Zagrebu (1559. – 1827.). Vizitacije nam otkrivaju neke zanimljivosti o plovidbi vizitatora duž istočnojadranske obale, uporabljenim brodicama (cimba), ali i neugodnim iznenađenjima koje ponekad

nisu izostajala (oluje, osmanski i gusarski prepadi, brodolomi i drugo). Stoga su, osim za crkvenu povijest, ta vrela ujedno i važna za poznavanje plovidbe obalom od Pirana do Kotora u ranom novom vijeku. U redu franjevac konventualaca praksa je bila održavanje provincijskih kapitula u kustodijskim, kasnije nazvanim kapitularnim kongregacijama. Ta se problematska tema obrađuje u poglavlju naslovljenom “Kapituli i kongregacije u Cresu” (101–131). Razmatraju se osnovni podatci koji se odnose na kapitule i kongregacije, posebno se izdvajaju važne odluke i odredbe, ukazuje se na izbor novih dužnosnika, i to sve do posljednjeg održanog kapitula u Zagrebu 2010. godine. “Odnosi i veze s mjesnim vlastima” (132–155) poglavlje je koje sadrži hrvatske prijevode kodeksa *Libri de’ Consigli* iz kojih postaju razvidni stavovi i odnosi creskih komunalnih vlasti prema tamošnjim fratrima (1495. – početak 19. stoljeća). Kronološki se na to poglavlje nadovezuje na ono naslovljeno “Vrijeme Soldatićeve obnove” (156–165) i sadrži podatke vezane za ujedinjenje Padovanske provincije sv. Antuna i Dalmatinske provincije sv. Jeronima 1827. godine. Važnu ulogu u tome, posebice u suživotu ujedinjenih provincija, imao je Bonaventura Soldatić, provincijski ministar (1864. – 1879.) a potom i generalni ministar (1879. – 1891.). Ovdje se, nadalje, raščlanjuje Soldatićev obnoviteljski rad, posvećenost odgoju i obrazovanju buduće braće kao i briga za školovanje na hrvatskom jeziku (kolegij u Splitu). “Nacionalna previranja” (166–173) poglavlje je koje se bavi buđenjem nacionalnih osjećaja pripadnika ujedinjene provincije, dekretom o njezinu razjedinjenju (1907.) te drugim problemima u doba koje je bilo turbulentno. Posljedica toga bile su i “Traumatske poklade 1919. godine” (174–182), kada su redovnici u Cresu morali napustiti otok i izbjeći u Crikvenicu. Ugovorom u Rapallu 1921. godine cijela je Istra došla pod talijansku vlast te su izgubljeni Cres i Piran, a redovnici hrvatske i slovenske nacionalnosti su protjerani. Osiromašena je Provincija ostala na samo tri samostana, bez vlastita sjemeništa i podmlatka. Slijedi sažeto poglavlje naslovljeno “Bratimi, kordigeri i trećoredci” (183–187), koje se odnosi na upoznavanje franjevačke duhovnosti onih svjetovnjaka koji su dolazili u njihove crkve. Upravo je iz te povezanosti nastao i Franjevački treći red i pokret kordigera, kao karakteristične franjevačke udruge vezane uz Prvi franjevački red. U to se ubraja i creski samostan, gdje su neki pojedinci i skupine težili živjeti u duhu sv. Franje. Na kraju, završno poglavlje pod naslovom “Creski nomenklator” (188–199) donosi pregled creskih fratara do 1559. godine (prema radu Marijana Žugaja iz 1993. godine), potom popis iz rukopisne ostavštine o. Dionizija Drnića (creski fratri od 1559. do 2024.) te popis creskih fratara u Padovanskoj provinciji.

Druga cjelina knjige, također sačinjena od niza potpoglavlja, naslovljena je “Crkva i samostan” (201–350), a započinje poglavljem “Samostanski inventari” (203–216) u kojem se opisuje dvadeset svezaka rukopisnih zbiraka pohranjenih u Provincijskom arhivu franjevac konventualaca u Zagrebu. “Umjetničko blago kompleksa sv. Frane” (217–242) opsežno je poglavlje u kojem se, dobrim dijelom na osnovi elaborata o inventarizaciji samostanskog kompleksa i crkve sv. Frane u Cresu (provedeno prema narudžbi Ministarstva kulture RH, Uprave za zaštitu kulturne baštine Konzervatorskog odjela u Rijeci, 2005. godine) raščlanjuje graditeljski kompleks, slikarska djela, drvorezbarstvo, kiparstvo, kamenorezbarstvo, oltari, nadgrobnne ploče, lapidarij, liturgijsko ruho i posuđe te se za svaki analizirani predmet, odnosno veću cjelinu donosi podroban opis, datacija i mjesto nastan-

ka umjetničkog djela. Na tu se temu izravno nastavlja poglavlje pod naslovom “Glazbena ostavština” (243–254) u kojem su obuhvaćeni prinosi fratarskih glazbenika, a donosi se i sadržaj samostanskog glazbenog arhiva. Potom slijedi poglavlje naslovljeno “Samostanski arhiv i knjižnica” (255–265), u kojim se obrađuju i navode samostanske knjige, inkunabule, glagoljske knjige te donosi pregled “Kodeksa i rukopisnih zbirki” (266–290). U creskom se samostanskom arhivu pohranjuju i brojne “Samostanske pergamene/isprave” (291–305) od 14. stoljeća nadalje, a pisane su na latinskom i talijanskom jeziku. Autor knjige ovom prigodom izvatke donosi, odnosno kratak opis isprava najzanimljivijeg sadržaja. Slijedi opis “Starih i zapaženih knjiga” (306–321), a riječ je o djelima na latinskom, talijanskom i hrvatskom jeziku. U sastav ovoga su poglavlja uključena i glazbena djela, odnosno muzikalije, kao i druga djela koje posjeduje creski samostanski arhiv.

Za gospodarsku su povijest bitni “Samostanski posjedi” (322–332) koji su, kao i u primjeru drugih samostana, bili stečeni oporučnim legatima, darovnicama, kupnjom ili zamjenom nekretnina. “*Infermeria* – skrb za nemoćne” (333–340) osvrt je na humanitarno-karitativna pregnuća samostana u Cresu kako za vlastitu braću tako i za ostale župljane potrebite lječničke skrbi i pažnje. Završni “Epilog – konac djelo krasi” (341–350) usmjeren je na tragičnu sudbinu Sluge Božjega i creskoga gvardijana fra Placida Cortesea (1907. – 1942.), koji je svoj kratak, ali izrazito plodonosan rad za bližnje, nepravedenim stjecanjem okolnosti skončao u Trstu.

Na kraju knjige nalaze se sažetak na talijanskom jeziku (351–353), pregled izvora i literature (356–357) te kazalo (358–364).

Monografsko djelo fra Ljudevita Antona Maračića može se ubrojiti u nastavak njegova predanog znanstvenog rada na proučavanju povijesti Reda franjevac konventualaca u hrvatskim krajevima, ali i na području Italije. Nastavljajući se na prethodne rezultate te dodatno rabeći izvorno arhivsko gradivo i saznanja iz historiografije, autor je načinio zaokruženo djelo koje nam zorno posvjedočuje povijest creskog samostanskog i crkvenog kompleksa, govori o tamošnjoj baštini, fratriba, zaslužnicima i pregaocima koji su svojim životom i djelom utkali brojne vrijednosti kako za povijest Cresa tako i za šire područje istočnojadranske obale.

Lovorka Čoralić